Over natuur, beschaving en de betekenis van een huis voor een kwetsbaar wezen

Er zijn kleine dingen in ons leven die soms meer betekenis dragen dan grote gebeurtenissen. Je kunt er tientallen keren langs lopen zonder er aandacht aan te besteden. Tot er op een dag iets verandert en je ontdekt dat het helemaal geen gewone dingen zijn, maar ideeën die een tastbare vorm hebben gekregen.

Ik zag ze vaak aan boomstammen hangen: kleine houten huisjes in verschillende vormen en maten. Sommige met een ronde opening, andere met smalle verticale spleten. Aanvankelijk zag ik er niet meer in dan eenvoudige houten kastjes die bewoners in de buurt hadden opgehangen om vogels en vlinders aan te trekken.

Maar hoe langer ik ernaar keek, hoe meer ik mij realiseerde dat de echte vraag niet luidde: waarom bouwen mensen deze huisjes?

De echte vraag was:

'Wat voor mens bouwt een huis voor een kwetsbaar wezen dat hem er nooit om heeft gevraagd, hem nooit kan bedanken en er ook nooit voor kan betalen?'

Sinds de mens begon te bouwen, bouwde hij in de eerste plaats voor zichzelf.

Hij bouwde eerst grotten en schuilplaatsen, daarna huizen, dorpen en steden. Hij bouwde paleizen en kastelen, legde wegen aan, bouwde bruggen en havens. De geschiedenis van de menselijke beschaving is, in zekere zin, ook de geschiedenis van de transformatie van de natuurlijke ruimte in een menselijke leefomgeving.

Maar wat betekent het wanneer een mens een huis bouwt voor een ander levend wezen?

Die vraag kwam bij mij op toen ik voor het eerst in mijn leven zelf een vogelhuisje begon te maken in de tuin van een natuurhistorisch museum.

Een huis bouwen voor een vogel die je niet bezit, niet temt en niet gebruikt, betekent een stap zetten van bezit naar zorg. Het betekent erkennen dat een plaats niet uitsluitend toebehoort aan de sterkste en dat het recht om te bestaan niet afhankelijk mag zijn van het vermogen om jezelf te verdedigen.

Een huis bouwen voor een vogel is, in essentie, het erkennen van het bestaansrecht van het kwetsbare.

Misschien ligt daarin wel een van de diepste betekenissen van menselijke beschaving.

De mens die zijn wereld uitbreidt om plaats te maken voor een klein wezen dat niet kan spreken, ontdekt tegelijkertijd iets fundamenteels over zijn eigen menselijkheid. Beschaving openbaart zich niet alleen in de hoogte van onze gebouwen, de lengte van onze wegen of de verfijning van onze technologie. Misschien toont zij zich nog eerlijker in de manier waarop wij omgaan met wezens die ons niets kunnen teruggeven.

Enkele dagen geleden ontdekte ik een deel van deze filosofie in het natuurhistorisch museum Natura Docet in Denekamp, een van de oudste regionale natuurhistorische musea van Nederland, opgericht in 1911.

Alleen al de naam *Natura Docet* – de natuur leert – opent een brede deur naar filosofische beschouwing. Wat kan de natuur ons leren? En zijn wij, mensen die denken dat wij de wereld beheersen, nog wel in staat om naar haar lessen te luisteren?

Dat zijn vragen waarop ik in toekomstige artikelen wil terugkomen.

مع السيدة جولين في متحف ناتورا دوسيه للتاريخ الطبيعي

De directeur van het museum, mevrouw Jolien Schras, gaf mij een lidmaatschapskaart waarmee ik kon deelnemen aan een workshop voor het maken van vogel- en vlinderhuisjes. Samen met de heer Jos Kienhuis en zijn collega's van de Natuur -en vogelwerkgroep 'de Grutto' uit Weerselo, die zich inzetten voor vogel- en natuurbescherming, werd ik hartelijk ontvangen. Zij voorzagen mij van gereedschap en de benodigde materialen.

Daar stond ik dan, voor het eerst in mijn leven, een vogelhuisje makend van cederhout. Terwijl mijn handen bezig waren met hout, spijkers en gereedschap, reisde mijn geheugen onverwacht terug naar mijn jeugd in Jemen.

Ik herinnerde mij mijn vader, moge hij in vrede rusten. Tijdens het zaaiseizoen van sorghum en later tijdens de oogst stuurde hij mij en mijn broers naar de landbouwterrassen in de bergen om de zaden en de oogst te beschermen tegen vogels en sprinkhanen.

We stonden voor zonsopgang op en liepen over steile bergpaden naar de hooggelegen akkerterrassen, dicht bij de bergtoppen. We moesten er zijn voordat de vogels kwamen.

We hadden eenvoudige handkatapulten waarmee we kleine vogels met scherpe steentjes probeerden te verjagen of te vangen. Tijdens de lange uren van bewaking maakten we ook vallen van aarde, hout en stenen – traditionele vallen die in onze omgeving werden gebruikt om vogels te vangen.

Onze relatie met de natuur werd toen bepaald door de directe logica van overleven.

De vogels waren niet zomaar vogels. Zij waren concurrenten om het voedsel waarvan een heel gezin afhankelijk was.

Vandaag, hier in Nederland, ontdekte ik een totaal andere verhouding.

Wanneer een samenleving zich zorgen kan maken over het lot van een kleine vogel, betekent dat misschien dat zij een bepaalde grens van het directe nut heeft overschreden. Niet alles heeft alleen waarde vanwege wat wij eraan kunnen verdienen of wat het ons oplevert.

Het leven heeft waarde omdat het leven is.

Een wezen heeft waarde omdat het bestaat.

En biodiversiteit heeft waarde omdat zij een voorwaarde is voor het voortbestaan van het geheel.

In Nederland genieten vogels uitgebreide wettelijke en ecologische bescherming binnen nationale en Europese regelgeving. Grote organisaties werken op landelijk niveau aan natuurbescherming, terwijl lokale groepen een minstens even belangrijke rol spelen. Zij kennen immers het landschap, de landbouwgronden, de broedplaatsen en de trekroutes van vogels.

Dit model laat zien dat natuurbescherming niet uitsluitend een taak van de overheid is, en evenmin alleen afhankelijk mag zijn van individuele goede wil.

Het is een netwerk waarin wetgeving, wetenschap, maatschappelijke organisaties en lokale initiatieven elkaar aanvullen.

In het natuurhistorisch museum moest ik ook denken aan mijn eigen vroegere artikelen over milieu en natuurbescherming. Vanaf 1999 schreef ik hierover in de Jemenitische krant *14 October*, op een pagina die destijds werd geredigeerd door mevrouw Altaf Abdullah, de weduwe van de later vermoorde journalist en intellectueel Mohammed Naji Saeed. Moge beiden in vrede rusten.

Mijn herinneringen gingen nog verder terug. In 1991 richtten wij in Aden een vereniging voor milieubescherming op, samen met onder anderen dr. Hamoud Al-Oudi, de inmiddels overleden Khaled Hariri en mijn vriend Abu Alaa Al-Yazidi. Er waren nog anderen, maar na zoveel jaren laat mijn geheugen mij helaas in de steek.

Wij waren jonge mensen die geloofden dat een samenleving niet alleen politieke partijen en economische instellingen nodig heeft, maar ook organisaties die zich bezighouden met de bescherming van natuur, cultuur en menselijk bewustzijn.

Zoals wij destijds ook een filosofische vereniging oprichtten. Later gingen wij naar Sana'a met het idee om de verenigingen samen te voegen. Zoals zoveel mooie projecten in mijn land verdween ook dat initiatief uiteindelijk in de doolhoven van de politieke en institutionele werkelijkheid.

بمناسبة انضمامي إلى منظمة حماية الطبيعة والطيور "الهولندية"

Maar laten we terugkeren naar de houten huisjes in de Nederlandse bossen.

Ik ontdekte dat deze huisjes veel meer zijn dan aantrekkelijke handgemaakte objecten. Zij maken deel uit van een bredere filosofie van biodiversiteit en natuurbescherming.

Het ontwerp van een vogelhuisje verschilt afhankelijk van de vogelsoort. De diameter van de invliegopening, de grootte van het huisje, de hoogte waarop het wordt opgehangen en de plaats waar het wordt bevestigd: al deze details houden verband met het gedrag en de behoeften van de vogel. Sommige vogels hebben behoefte aan afgesloten nestkasten. Andere soorten geven de voorkeur aan meer open nestplaatsen.

Vlinderhuisjes zijn weer heel anders.

Ze zijn niet noodzakelijk bedoeld als permanente verblijfplaats, maar kunnen beschutting bieden tegen regen, wind, kou en roofdieren. Vaak hebben ze smalle verticale spleten en bevatten ze droge takjes waaraan vlinders zich kunnen vasthouden tijdens hun rust.

Langzamerhand werden deze vogelhuisjes voor mij meer dan houten dozen aan bomen. Ik begon ze te zien als kleine brieven die de mens aan de natuur schrijft in de taal van hout.

Ze zeggen: *Wij weten dat wij hier niet alleen zijn.*

Ze zeggen tegen het kind dat naar de vogelhuisjes kijkt: *Er is nog een ander wezen dat het verdient om te leven*

En ze zeggen tegen de samenleving: *Beschaving wordt niet alleen gemeten aan wat wij voor mensen bouwen, maar ook aan de ruimte die wij overlaten aan andere levende wezens.*

Misschien is dat precies waarom mijn ervaring bij Natura Docet mij zo heeft geraakt. Het museum toont de natuur niet als een dood verleden, opgesloten in vitrines. Het probeert de natuur opnieuw tot een levende les te maken. Het verbindt wetenschap met cultuur, natuur met de mens, geschiedenis met plaats en kennis met verantwoordelijkheid.

In toekomstige artikelen wil ik terugkomen op dit bijzondere museum en zijn indrukwekkende collecties: de skeletten van mammoeten, opgezette dieren, zeldzame vogels, insecten, fossielen en geologische en minerale vondsten.

Maar misschien is de belangrijkste les van dit alles eenvoudiger dan alle wetenschappelijke theorieën. Een beschaving die tijd en ruimte maakt voor een klein vogeltje, beschermt uiteindelijk ook iets van zichzelf.

Want wie leert zorgen voor een wezen dat zwakker is dan hijzelf, leert misschien ook een beter mens te zijn.

Door prof. dr. Qasim Al-Mahbashi
Hoogleraar Filosofie van Geschiedenis en Beschaving